

RADISLAV HOŠEK
VERBER TORTUM

Bič, kterým pohání jezdec koně, dítě káču, anebo kterým jsou mrskáni lidé, nazývají autoři doby klasické verber tortum (intortum, contortum) anebo prostě verber.¹ Podrobnější popis tohoto nástroje jsme nenašli, nejspíše proto, že v něm ani vydavatelé ani překladatelé — pokud jsme mohli zjistit — nespatořovali nějaký speciální nástroj.² Přesto se však pojetí badatelů o tomto nástroji lišila. Většina jich se tímto obratem prostě nezabývala.³ Ostatní badatelé si všímají především slova verber, neboť ve výrazu tortum neviděli nejspíše nic charakteristického.⁴ Část těchto badatelů přináší pak překlad celého obratu, avšak nevykládá, kterak dospěla ke svému výkladu.⁵ Pokusíme se obrat verber tortum vyložit:

Verber označuje přeneseně nástroj stejného druhu, jakým je flagellum, fustis a pod.,⁶ avšak již v klasické době se setkáváme u tohoto výrazu také s významem „řemen“.⁷ Kromě jiných epithet bývá tato metafora doprovázena především epithetem tortum, řidčeji pak epithetem intortum či contortum. Několikeré opakování fráze vede k tomu, že jest tato epitheta považovat ze epitheta constantia.⁸

Adjektivum tortus, vzniklé z participia passivi, označuje to, co je zkroucené, co se otáčí nebo ohýbá. Tak se jím označuje tvar okurky, vínek, který vzniká spojením obou konců dubové ratolesti, anebo kruhovitě víření toku.⁹ Velmi často charakterisuje pohyby hada. Především označuje změň hadů, kteří se vzájemně proplétají, jako na př. hadi Ixionovi. Tento obraz se stal východiskem pro označení provazu nebo lodního lana (torti funes, rudentes = pletená lana).¹⁰ Základem metafory, jež vyjadřovala šlehání biče, se stal spíše jiný obraz hada, a to obraz hada sviřejícího se na útěku do kruhů. Tento druhý obraz¹¹ je obdobný příkladům, jež jsme uvedli výše (torta quercus = stočený dub, t. j. dubový vínek stočený tak, že se oba jeho konce k sobě přibližují, tortus cucumis = stočená okurka, verber tortum = stočený anebo sviřející se bič).

Rozhodnout, zda bič, kterého se užívalo v cirku, byl „pletený“ anebo „stáčivý“, „sviřející se“ (což vše přívlastek tortum vyjadřuje) nám může říci jen jeho vyobrazení. Cirkusovou scénu čtyř uhánějících čtyřspréží zachycuje známý relief na t. zv. Diptychon Lampadiorum z Brescie, na němž tři z vozatajů pohánějí své koně zvláštními stočenými biči. Vozatajové třímají v ruce bičiště, u jehož horního konce je stočený řemen, který se při úderu nepochybně rozvinul a po úderu opět svinul.¹² Co tento pohyb způsobovalo, nevíme, spočíval však buď na podobném vzduchovém principu jako dutý nafukovací papírový had našich dětí anebo byl spíše působován tím, že byl bič vyhotoven na rozdíl od obvyčejného venkovského biče z kůže zvlášť vydělané a navyklé stočené poloze. Tento bič byl nejspíše řeckého původu, neboť jej můžeme vidět rozvinutý na jedné vázové výzdobě.¹³ Domníváme se tedy, že Diptychon Lampadiorum

zobrazuje obdobnou scénu, jakou vylíčil Vergilius ve svých Georgikách III 106: *Illi instant verberē torto...*

Na začátku výkladu jsme uvedli, že nástrojem verber tortum nebo intortum byli bičováni také lidé. Zda jde o týž nástroj, jakého se užívalo v cirku, či zda tu jde spíše o pletený bič, karabáč (tedy tortum by tu mělo význam jako v obratu torti rudentes = pletená lana), nevíme.¹⁴

Obrat verber tortum z Vergiliových Georgik III 106 identifikujeme tedy s bičem z diptycha Lampadiorum. Opakování výrazu u jiných básníků ukazuje, že tu Vergilius neužil ojedinělé básnické metafory, nýbrž technického obratu: „stáčív“, „svíjející se“ bič.

POZNÁMKY

¹ Verg. Georg. III 106 ... *illi instant verberē torto / et proni dant lora.*

Verg. Aen. VII 378 *ceu quondam torto volitans sub verberē turbo / quem pueri magno in gyro vacua atria circum / intenti ludo exercent; ille actus habena...*

Ovid. Met. XIV 820/1 *Impavidus conscendit equos Gradivus et ictu / verberis increpuit pronusque...*

O střídavém užívání singuláru a plurálu při slově verber viz *Diomedes* gram. p. 315 P (GL I 328, II). Viz dále i pozn. 8 a 14.

² Výklad o něm nepronáší ani známé dílo *Marquardtovo* ani *Daremborg—Saglio*, ani *L. Friedländer*.

³ Na př. *E. Benoist*, P. Vergilii Maronis Opera, Paris 1884; *F. Plessis—O. Lejay*, Oeuvres de Virgile, Paris 1919; *R. Pichon*, Virgile, Oeuvres complètes, Paris 1916.

⁴ *Kappes*, Vergils Aeneide, Berlin 1931³ ad Aen. VII 378 „unter der Gewalt der Peitsche“, nebo *Th. Ladewig—O. Schaper*, Virgils Gedichte III, Berlin 1886,⁹ ad Aen. VII 378 „unter den Schlägen der Peitsche“ a uvádějí *Kallim. Epigr. 1.9. E. de Saint—Denis* ve svém vydání Georgik (Paris 1956) překládá III 106 slovy *ils pressent leurs bêtes du fouet à tour de bras...* Na str. 105 odkazuje pak na obrazy závodů Hom. Il. XXIII 362 a Verg. Aen. V 144 n.

⁵ *T. L. Papillon—A. E. Haigh*, Opera, P. Vergili Maronis, vol. II, Virgil with Introduction and Notes, Oxford 1892, ad Georg. III 106: verberē = flagello, abstract for concrete. Torto, not “twisted”, but “whirled” about. Podobně i *I. Conington—H. Nettleship*, The Works of Virgil with a Commentary, London 1898⁵, ad Georg. III 106: torto “circling” not “twisted”, comp. Georg. I 309 *Stuppea torquentem Balearis verbera fundae*, where ‘verbera’ also = thongs.

O. Vaňorný (Vergilius, Zpěvy rolnické a pastýřské, Praha 1937) překládá Georg. III 106 *Ti ženou je pleteným bičem.*

⁶ Je to zejména tam, kde jde o bičování člověka. Viz pozn. 14.

⁷ Verg. Georg. I 309 *stuppea torquentem Balearis verbera fundae.*

⁸ Na př. *Catull. 64, 235 Candidaque intorti sustollant vela rudentes*, Ovid. Met. III 679 *alter ad intortos cupiens dare braccia funes*, srov. Verg. Aen. IV 575, Tib. I IV 45/6, I IX 22/3, *Hor. Epist. I X 48, Pers. V 146; Ovid. Met. VII 777: Excussae contorto verberē glandes*, a j. O opakování některých výrazů u básníků viz *F. Stiebitz*. Několik poznámek o rázu homérické epiky, LF LVI, 1929, str. 75 n.

⁹ *Tortus cucumis* — Verg. Georg. IV 121 *méloun...*, který je v *travině stočen* (Vaň.). *Torta quercus* — Verg. Georg. I 394 *.. dubovou sněť...* (Vaň.) *Torto vertice torrens* — Verg. Aen. VII 567 (bystřina) *bouři, skalami tekouc, a hučí vířivým spádem* (Vaň.).

¹⁰ *Tortosque Ixionis anguēs* — Verg. Georg. III 38 *tlum stočených hadův* (Vaň.). *Torti funes* — Ovid. Met. III 679 *Druhý se pažemi chtěl zas dotknout lana* (Stieb.). *Torti rudentes* — *Catull. 64, 235.*

¹¹ Vergilius charakterisuje pohyb hada na útěku výrazem utvořeným z téhož kmene v Aeneidě V 276 — *nequiquam longos fugiens dat corpore tortus* — *Nadarmo, prchnout chtěje, se snaží sjetí ve kruhy* (Vaň.).

¹² Srov. MIAI — Röm. Abteilung, Bd. XXVIII 1913, Abb. 5 na str. 247 k článku *Hans Graeven*, Heidnische Diptychen anebo *H. Th. Bossert—W. Zschietzschmann*, Hellas und Rom, Berlin 1936, obr. na str. 320 a j. Nesmime se však dívat na diptychon překreslené u *Daremborg—Saglia* s. v. circus, kde rytec zobrazil

spíše bodec k pohánění slonů, známý na př. z diptycha, které zachycuje konsekraci (British Museum No. 40); Londýnské diptychon je na př. v MIAI, o. c., str. 264, Taf. VII nebo u *Daremberg—Saglia* II 276. Z nevydělané kůže je bič rolníka, popisovaný Propertiem (Prop. IV 1, 25-*verbera saetosa*) — viz tab. XVI 3.

¹³ Ta je reprodukována v knize *P. Paris—G. Roques, Lexique des antiquités Grecques*, s. v. *kentron*, Paris 1909.

¹⁴ Srov. *Tib. I IX 22/3 Ure meum potius flamma caput et pede ferro / corpus et intorto verberere terga seca. Spíše mi hlavu spal neb mečem ostrým mě zraňuj anebo ranami důtek, záda mi rozsekej spíš* (Mertlík). Viz dále: *Tib. I VI 45/6; Cic. In Verr. V 130; Liv. VIII 28, 4. Viz též pozn. 8.*

VERBER TORTUM

(Ad Verg. Georg. III 106: *Illi instant verberere torto...*)

Прилагательное „*tortus*“ обозначает предмет, оба конца которого приближаются друг к другу таким образом, что он напоминает форму огурца (*tortus cucumis* — Verg. Georg. IV 121), венка из дубовых веток (*torta quercus* — Verg. Georg. I 349) и кругообразное движение водоворота (*torto vertice torrens* — Verg. Aen. VII 567). Но, кроме того, оно обозначает и что-нибудь переплетенное, как, например, клубок змей (Verg. Georg. III 38).

Название кнута „*verber tortum*“ (например, Verg. Georg. III 106, Aen. VII 378 — кроме того известно и выражение „*verber intortum*“ и „*verber contortum*“ — ср. Ovid. Met. III 679; VII 777; Pers. V 146 и т. д. в этих выражениях употребляется и единственное и множественное число — Diom. стр. 315 P—GL I 328,11) — возникло в результате метафоры, в которой движения змей, извивающейся при уползании прыжками (Verg. Aen. V 276), замещают движения кнута. Эта метафора отличается от той, к которой восходят названия, обозначающие веревку или корабельный канат (например, „*intorti rudentes*“ — Catull. 64, 235); и эта вторая метафора возникла в результате замещения змеиных движений, на этот раз, однако, клубка змей (ср. Verg. Georg. III 38), внешним видом веревки.

То, что „*verber tortum*“ является специальным орудием, явствует из изображения цирковой сцены на т. наз. Diptychon'e Lampadiorum (MIAI — Röm. Abt., Bd. XXVIII 1913, 247. Abb. 5), где три из четырех возникших, поганяющих квадриги, держат в руках кнутовище, на верхнем конце которого свернутый ремень. Ремень при ударе разворачивался, а после удара вероятно опять свертывался. Длителя, следовательно, изображает сцену, аналогичную той, которую описал Вергилий в Georg. III 106 словами „*illi instant verberere torto*“.

Кнут был вероятно греческого происхождения. Его изображения можно встретить на греческой вазовой росписи (см. Paris—Roques, *Lexiques des antiquités Grecques*, см. статью „*kentron*“). Механическое разворачивание и свертывание кнута объясняется или тем же принципом, как движения надувной бумажной змеи, или скорее тем, что кожу для этого кнута выделывали особым образом, которым ей придавали свернутое положение. В противоположность этому, изготовлялся обыкновенный кнут, которым пользовались в деревне, из невыделанной кожи („*verbera saetosa*“ — Prop. IV 1, 25).

Перевел: Я. Буриан

VERBER TORTUM

(Ad Verg. Georg. III 106: *Illi instant verberere torto...*)

Das Adjektiv *tortus* bezeichnet einen mit seinen beiden Enden zueinanderstrebenden Gegenstand, wodurch die Form der Gurke, (*tortus cucumis* — Verg. Georg. IV 121), des Eichenlaubkranzes (*torta quercus* — Verg. Georg. I 349) sowie des kreisförmigen Wirbels eines Wasserstroms (*torto vertice torrens* — Verg. Aen. VII 567) zum Ausdruck gebracht werden kann. Daneben bezeichnet es etwas Verflochtenes, z. B. ein Schlangengewimmel (Verg. Georg. III 38).

Die Benennung der Peitsche *verber tortum* (z. B. Verg. Georg. III 106, Aen. VII 378; neben der Wendung *verber tortum* ist auch der Ausdruck *verber intortum*

und *verber contortum* bekannt, vgl. Ovid. Met. III 679; VII 777; Pers. V 146 u. a. sowie der abwechselnde Gebrauch des Plurals und Singulars — Diom. p. 315-GL I 328,11) entstand von einer Metapher, bei der das Abbild einer flüchtenden, sich windenden Schlange auf die Bewegung der Peitsche übertragen wurde. Diese Metapher ist von jener verschieden, die ein Seil oder ein Schiffstau (z. B. *intorti rudentes* — Catull. 64,235) bezeichnet; allerdings ist auch diese Metapher auf Grund der Übertragung des Sinnbilds von Schlangenbewegungen, in diesem Falle eines Schlangengewimmels (vgl. Verg. Georg. III 38) auf die Form eines Seils entstanden.

Daß *verber tortum* ein Spezialinstrument darstellt, ist aus der Abbildung einer Zirkusszene auf dem sog. Diptychon Lampadiorum (MIAI-Röm. Abt., Bd. XXVIII 1913, 247, Abb. 5) zu ersehen, wo drei von vier eine Quadriga antreibenden Wagenlenkern einen Peitschenstiel in der Hand halten, an dessen oberem Ende ein zusammengerollter Riemen sich befindet. Beim Peitschenhieb dürfte der Riemen sich entfaltet und nach dem Hieb zusammengerollt haben. Somit dürfte das Diptychon eine analoge Szene darstellen, wie sie bei Vergilius in Georg. III 106 mit den Worten *illi instant verbere torto* ausgedrückt ist.

Die Peitsche ist wahrscheinlich griechischer Herkunft. Ihre Abbildung begegnet uns in der griechischen Vasenmalerei (Abbildung bei Paris-Roques, *Lexique des antiquités grecques*, s. v. kentron). Die selbsttätige Auf- und Abrollen der Peitsche dürfte auf dem Luftprinzip, wie z. B. bei einer hohlen Blasschlange aus Papier beruht haben oder vielmehr darauf, daß das Leder dieser Peitsche speziell gegerbt und an den zusammengerollten Zustand gewohnt war. Dagegen wurde die auf dem Lande gewöhnlich gebrauchte Peitsche aus ungegerbter Haut (*verbera saetosa* — Prop. IV 1, 25) verfertigt.

Übersetzt von R. Merta